

شرایط استجاب دعا از منظر آیات و روایات

حیدر شجاعی^۱

سید شهنشاہ طاهری^۲

چکیده

جوامع بشری به‌طور کل و جامعه ما بنا بر دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی... به‌طور خاص، همیشه با پیچ و خم‌ها، چالش‌ها و سرانجام با بحران‌های روبه‌رو بوده که هر رشته از علوم انسانی درخور حوزه مطالعاتی خود، پاسخ و راه‌حلی در این رابطه ارائه داده؛ اما از منظر دینی اگر به این پدیده نگر بسته شود، یکی از پربارترین راه‌حل‌ها از چهارراه معرفت و توسل به ائمه و توکل به خداوند متعال می‌گذرد. گذشته از واکاوی مفهومی واژه دعا، اگر غایت‌انگاران به نگاه کنیم، یکی از راه‌حل چالش‌ها در زندگی، رسیدن به مقام عبودیت و صالحان، دعا کردن است. دعا سبب تأمین خواسته‌های مشروع انسانی است. از این رو پیشوایان اسلام و ائمه معصومین^(ع) دعا را توصیه کرده‌اند و خود پیش از همه و بیش از هر کس اهل دعا و مناجات با خدای متعال بوده‌اند. به‌رغم این اوصاف، در جامعه ما بعضاً شبهه مطرح می‌شود که چرا با اینکه دعا می‌کنیم؛ اما مشکلات حل نمی‌گردد و دعا مستجاب نمی‌شود. گفتنی است که استجاب دعا ملزومات و شرایطی دارد که باید محقق شود. این تحقیق، در آینه آیات و روایات با روش توصیفی و در موارد با روش تحلیلی، به این موضوع پرداخته است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که آنچه در عدم استجاب دعا نقش دارد، خداوند متعال نیست، بلکه عدم شناخت شرایط، مقتضیات و مستلزمات دعا است که مانع استجاب دعا می‌شود.

کلیدواژه‌ها: دعا، شرایط دعا، شرایط استجاب، عبادت، خدا

۱. دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشگاه شیراز - ایران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و اصول، جامعه المصطفی العالمیه، قم - ایران.

مقدمه

دعا کلید عطا و وسیلهٔ قرب الی اللّٰه و روح حیات است. تا آنجا که در تمام ادیان به انحاء مختلف مورد توجه قرار گرفته است و حتی آن‌های که ممکن اعتقاد هم به آیین و دین خاص نداشته باشند، تحت عناوین مختلف همچون آرزو کردن و انرژی مثبت... بدین موضوع مصرند و یک امر مُحَسَّن می‌دانند. بدین رو، یکی از راه‌های ارتباط با خداوند متعال، دعا و نیایش است، دعا جوهر عبادت است که همواره باعث طراوت، شادابی و امیدواری اهل دعا بوده است. شناخت شرایط اجابت دعا از سویی و معرفت نسبت به موانع اجابت از زاویهٔ دیگر در حیات انسان سنت ارزشمند و مؤثر است. با این وصف، اگر دعا را نوع عبادت بدانیم، عبادت و عبودیت اگر به شکل صحیحی صورت بگیرد، حتماً مستلزم تقرب واقعی انسان به ذات اقدس الهی است. انسان به واسطه عبودیت بدون اینکه شائبه‌ای در کار باشد، به خدا نزدیک می‌شود. (مطهری، ۱۳۸۶: ۱۱۳) در اهمیت دعا همین بس که روح و جوهرهٔ تقوا و عبادت است و به همین دلیل سودمندتر از قرائت قرآن، بلکه بافضیلت تر از همه عبادات از آن یاد شده است. دعا کوبهٔ باب رحمت رحیمیّه و سبب فتوح برکات شرح صدر و نور بصر است. دعا موجب رسوخ حب الهی در دل و منزه شدن نفس از غلبه کردن شواعل است. دعا سیر شهودی و کشف وجودی اهل کمال و تنها رابطهٔ انسان باخدای متعال است. دعا توشه سالکان حرم کبریایی لایزال و شعار عاشقان قبلهٔ جمال و لباس عارفان کعبهٔ جلال است. دعا معراج نفس ناطقه به اوج وحدت و مسیر ملکوت عزت است. (شجاعی، ۱۳۶۶، ص ۴)

اگر چه نیایش در هر شرایطی دارای نتیجه‌ای است، ولی اگر خواسته باشیم در حد کمال، دارای نتایج مورد نظر باشد، باید علاوه بر در نظر داشتن شرایط آن، به زمان و محل دعا و موانع و اموری که ممکن است دعا را از اثربخشی حقیقی دور کند، توجه کافی داشته و در حد امکان در رفع آن‌ها کوشش کنیم. یکی از چالش‌های که امروز در جامعه ما مخصوصاً در میان جوان‌ها و مردم جا افتاده، این است که چرا به‌رغم این همه دعا و توسل بازهم مشکلات و نابسامانی‌ها وجود دارد، در حالی که

خداوند فرموده است: «من را بخوانید تا شما را اجابت کنم، آنان که از عبادت من تکبر ورزند، به زودی خوار و رسوا به دوزخ درآیند.» (غافر: ۶۰) به عبارت دیگر اگر دعاهای ما مستجاب می‌شود، پس چرا این همه مشکلات و نابسامانی‌ها، فقر و نفاق در میان جوامع اسلامی وجود دارد؟ این سؤالاتی است که مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. این مسئله از مسائلی بسیار مهم است که پژوهشگران در این زمینه آثاری تولید کرده‌اند؛ اما به باور نگارندگان، این موضوع عمیق‌تر از آن است که در چند اثر گنجانده شود؛ زیرا زوایای پنهان این موضوع کماکان جای واکاوی و بررسی دارد تا بار دیگر در این باره تحقیقات و مطالعاتی صورت گرفته و مسئله واضح‌تر و روشن‌تر گردد. از این جهت بر آن شدیم که در این زمینه قدمی برداشته باشیم. این تحقیق به شکل ساختار من ارائه شده؛ یعنی شرایط دعا به دودسته یکی، شرایط معرفتی و دیگری، شرایط عملی تقسیم‌بندی کرده و کوشیده شده تا موضوع به نحو مستدل و منطقی بررسی شود.

۱. شرایط معرفتی دعا

به خاطر اهمیت و ضرورت که احساس می‌شود، شرایط معرفتی و شناختی، در تقدم ساختاری قرار گرفته است، از امکان تحقق معرفتی دعا سخن به میان آمده و لایه برداشته شده است. در واقع نحوه معرفت خداوند و اطاعت از او به عنوان خالق کائنات و بریدن از غیر خدا، شناخت خداوند، اخلاص، خضوع و خشوع، مدح و ثنا... مورد کنکاش قرار می‌گیرد.

۱-۱. شناخت خداوند

یکی از شرایط مهم و اساسی دعا آن است که آدمی بداند در برابر چه وجودی ایستاده است و از چه کسی طلب می‌کند و با چه موجود عظیمی سخن می‌گوید و بداند که چه می‌گوید و چه می‌خواهد. بنابراین شناخت خدا و عظمت او و شناخت خود به عنوان مخلوق محتاج و نیازمند محض و شناخت آنچه بر زبان جاری می‌کند و نقش اصلی و مهم در استجاب دعا را دارند؛ یعنی لازم است دعاکننده به قدرت و

توانایی خداوند ایمان کامل داشته باشد و بزرگی و بخشایندگی و محبت خداوند را درک کند تا بداند چه کسی را می‌خواند.

قرآن کریم شرط استجاب دعا را ایمان بنده به خدای متعال ذکر می‌کند: «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ» (بقره: ۱۸۶) هنگامی که بندگانم از تو درباره من پرسند، [بگو] یقیناً من نزدیکم، دعای دعاکننده را زمانی که مرا بخواند اجابت می‌کنم؛ پس باید دعوت‌م را بپذیرند و به من ایمان آورند تا [به حق و حقیقت] راه یابند [و به مقصد اعلی برسند]»

در توضیح این آیه روایتی مورد مذاقه قرار گرفته است. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ^(ع) فِي قَوْلِهِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي يَعْلَمُونَ أَنِّي أَقْدِرُ عَلَىٰ أَنْ أُعْطِيَهُمْ مَا يَسْأَلُونِي. ذیل کلمه «لِيُؤْمِنُوا بِي» از حضرت امام صادق^(ع) روایت است که فرمود: معنای جمله این است که به طور یقین باید بدانند که من قدرت دارم آنچه را می‌خواهند به آنان می‌دهم. (مجلسی ۱۳۶۴، ۳۲۳) در این باب، پیامبر خدا^(ص) فرمود: «يَقُولُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: مَنْ سَأَلَنِي وَهُوَ يَعْلَمُ أَنِّي أَضْرُّ وَأَنْفَعُ اسْتَجِيبُ لَهُ؛ خَدَاوَنَدَ عَزَّوَجَلَّ مِي فَرْمَايَد: هَر كَس بَا آگَاهِي از این نکته که سود زیان به دست من است، از من چیزی بخواهد، اجابتش می‌کنم». (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۶: ۲۸) و همچنین حضرت امام صادق^(ع) در پاسخ به گروهی که از ایشان می‌پرسند: چرا ما دعا می‌کنیم؛ اما مستجاب نمی‌شود؟ فرمود: چون کسی را می‌خوانید که نمی‌شناسید. به هر اندازه که شناخت و معرفت انسان به خداوند متعال زیاد شود به همان مقدار، یقین و باور انسان به استجاب دعا به درگاه خداوند بالا می‌رود. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۶: ۲۸)

۱-۲. عمل به مقتضای شناخت

یکی از شرایط استجاب دعا، عمل به مقتضای شناخت است و تنها شناخت خداوند متعال برای استجاب کافی نیست. لذا از آیات و روایات ائمه معصومین^(ع) چنین به دست می‌آید که انسان باید آنچه را خداوند واجب کرده است، عمل کند. قرآن کریم می‌فرماید: «يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ

بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَآذِهُبُونِ»؛ (بقره، ۴۰) ای بنی اسرائیل! نعمت‌های مرا که به شما عطا کردم، یاد کنید و به پیمانم [که سفارش به عبادت و ایمان به نسبت به پیمان‌شکنی] فقط از من بترسید.

حضرت امام علی^(ع) درباره این آیه و در پاسخ به این سؤال که خداوند گفته «به عهد خود وفا کنید تا من هم به پیمان شما وفا کنم. در جای دیگر فرموده است «مرا بخوانید، اجابتان می‌کنم»، پس چرا دعا می‌کنیم، ولی دعایمان اجابت نمی‌شود، فرمود: «زیرا در دل‌های شما هشت خیانت کرده است. نخستین آن‌ها این است که شما خدا را شناختید؛ اما حق او را چنان‌که بر شما واجب کرده است، ادا نکردید. بنابراین شناخت شما به کارتان نیامد وقتی درها و راه‌های دعا را بسته‌اید، چه دعای از شما مستجاب می‌شود». (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۶: ۲۹) حضرت امام صادق^(ع) نیز در پاسخ به همین پرسش فرمود: «زیرا شما به عهد و پیمان خدا وفا نمی‌کنید. خداوند می‌فرماید: «به عهد من وفا کنید به عهد شما وفا می‌کنم». به خدا قسم اگر به عهدتان با خدا وفا می‌کردید، خداوند به عهدش با شما وفا می‌کرد. (همان)

۳-۱. بریدن از غیر خدا (انقطاع)

یکی از اصلی‌ترین مقدمات اجابت دعا و شاید از مهم‌ترین مقدمات اجابت دعا، انقطاع از غیر خدا است. در دعاهایی که از ائمه^(ع) به ما رسیده و در دستورهای آن بزرگواران تأکید بسیاری بر امید بستن به خدای متعال و نهی از امید بستن به غیر خدا شده است. چرا که اگر کسی واقعاً به این درجه برسد که هیچ‌کس به غیر از خدا نمی‌تواند حاجت او را برآورده سازد و همه چیز به دست او ست و یقین به این عقیده داشته باشد، هیچ‌گاه به در خانه کسی به غیر از خدا رجوع نمی‌کند. چرا که همه محتاج لطف و عنایات او هستند، همه مخلوقات عالم محتاج خدایند و او است بی‌نیاز مطلق. چرا باید ما به مخلوقی که خود محتاج خدا است به او رجوع کنیم و صاحب اصلی و علة العلل وجود عالم هستی را رها نماییم.

بنابراین در وقت دعا توجه به این نکته داشته باشیم کسی به غیر خدای متعال نمی‌تواند حوائج و مشکلات ما را مرتفع سازد مگر به اذن خدا و با عنایت و لطف او،

اگر چنین باشد، دعاهای ما نتیجه‌بخش خواهد بود و در غیر این صورت یک ادعایی بیش نیست. حضرت امام سجاد^(ع) فرموده است: «مَنْ لَمْ يَرْجُ النَّاسَ فِي شَيْءٍ وَرَدَّ أَمْرَهُ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي جَمِيعِ أُمُورِهِ اسْتَجَابَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ؛ هر کس در هیچ کاری به مردم امید نبندد و همه کاره‌ای خود را به خدای عزوجل واگذارد، خداوند هر خواسته‌ای که او داشته باشد اجابت کند». (کلینی، ۱۳۶۹: ۱۸۹)

حضرت امام صادق^(ع) فرموده است: «حسن بن علی^(ع) به عبدالله بن جعفر برخورد و به او فرمود: ای عبدالله! چگونه مؤمن، مؤمن باشد با آنکه از قسمت مقدر خود ناراضی باشد و مقام خود را کوچک کند، در صورتی که حاکم بالای سر او خدا است و من ضامنم برای کسی که جز خدا در دلش خطور نکند دعا کردنش به درگاه خدا مستجاب شود». (کلینی، ۱۳۶۹: ۱۰۳) حضرت امام سجاد^(ع) فرمود: «من همه نیکی‌ها را در نداشتن می‌دانم و اینکه آدمی از مردم امیدی نداشته باشد، هر کس از مردم قطع امید کند و کارهایش را به خداوند واگذارد، خداوند دعاهای او را مستجاب می‌کند». (طبرسی، ۱۳۷۴: ۱۱۷) حضرت علی بن الحسین^(ع) فرمود است: «تمام خیر و نیکی را در بریدن طمع از دست مردم دیدم و هر کس هیچ امیدی به مردم نداشته باشد و امرش را در هر کاری به خدا واگذارد، خداوند در هر چیزی دعایش را مستجاب کند». (طبرسی، ۱۳۷۴: ۲۴۵) حضرت امام علی^(ع) در روایتی می‌فرماید: «تنها به خدای سبحان دل ببند که او می‌فرماید: به عزت و جلال خودم سوگند که امید هر کس را که به غیر من امید بندد، به نومیدی می‌کشانم». (نمل: ۶۲)

لذا یکی از شرایط حال انقطاع و تهی کردن دل از امید به غیر خداوند متعال است و هر چه این حال در نیایشگر تقویت شود، دعای او به اجابت نزدیک‌تر می‌گردد. به سخن دیگر، اجابت دعا یک شرط بیشتر ندارد و آن، تحقق حقیقت دعا از سوی دعا کننده است؛ اما تا حال انقطاع به انسان دست ندهد، حقیقت دعا تحقق نمی‌یابد. از این رو هنگامی که انسان در مورد نیازی از نیازهای خود، بیچاره و مضطر شود و پناه‌گاهی جز خداوند متعال نبیند، دعای او مستجاب می‌گردد.

۴-۱. گمان نیکو به خدا و یقین به استجاب دعا

هنگام دعا لازم است انسان، امید به اجابت دعای خویش داشته و به عنایت خداوند نیز گمان نیکو برد. همچنین امید خود را از دیگر آفریده‌های خداوند قطع کند و تنها رو به سوی او کند. این حال در ماندگی در برابر خداوند، از بنده‌ای است که هیچ راهی جز پناه بردن به او ندارد و نیازهای خود را تنها از او می‌خواهد. قرآن کریم نیز به این حالت اشاره دارد: «أَمَّنْ يَجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ إِلَهُ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَا تَذْكُرُونَ»؛ (نمل: ۶۲) آیا آن شریکان انتخابی شما بهترند یا آنکه وقتی در مانده‌ای او را بخواند اجابت می‌کند و آسیب و گرفتاری اش را دفع می‌نماید و شما را جانشینان [دیگران در روی] زمین قرار می‌دهد؟ آیا با خدا معبودی دیگر هست [که شریک در قدرت و ربوبیت او باشد؟!]. اندکی متذکر و هوشیار می‌شوند.

حضرت پیامبر (ص) می‌فرماید: «ادْعُوا اللَّهَ وَانْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ مَنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ؛ خدا را بخوانید و به اجابت دعای خود یقین داشته باشید و بدانید که خداوند دعا را از قلب غافل بی‌خبر نمی‌پذیرد». (المتقی الهندی، بی‌تا، ۵۲) حضرت امام جعفر صادق (ع) فرمود: «وقتی که دعا کنی، چنین گمان داشته باش که حاجت، در پیش در ایستاده و از آن حضرت، روایت کرده که فرمود: همیشه امید خیر و رحمت الهی در باب بنده مؤمن، موجود است، مادامی که تعجیل ننماید و ناامید نشود و دعا را ترک نکند». (گلستانه، ۱۳۸۷: ۲۹۳)

۵-۱. اخلاص

اخلاص معیار ارزش عبادت و مقامی از مقامات مقربان الهی و هدف دین است. هر کس آن را یافت، موهبتی الهی نصیبش گشته که به وسیله آن به مقامات بزرگی خواهد رسید. چرا چنین نباشد، در حالی که خداوند متعال، بندگان را به آن امر کرده، می‌فرماید: «قُلْ أَتَحَابُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَ لَنَا أَعْمَالُنَا وَ لَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ»؛ (بقره: ۱۳۹) بگو آیا با ما درباره خدا گفتگوی بی‌منطق و احتجاج نادرست می‌کنید؟ در حالی که او پروردگار ما و شما است [و همه کارهایش

بر وفق حکمت و مصلحت است و جای گفتگوی بی‌منطق و احتجاج نادرست نیست] و اعمال ما مربوط به خود ما و اعمال شما مربوط به خود شما است و ما [در ایمان، اعتقاد، طاعت و عبادت] برای او اخلاص می‌ورزیم.

خداوند به پیامبر (ص) دستور اخلاص می‌دهد: «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»؛ (انعام: ۱۶۲) بگو: مسلماً نماز و عبادتم و زندگی کردن و مرگم برای خدا پروردگار جهانیان است.

در سخنان پیشوایان معصوم^(ع) تعابیر گوناگونی، از قبیل بهترین عبادت، ثمره عبادت، غایت دین، عبادت مقربان الهی و استجاب دعا مانند آن درباره فضیلت اخلاص آمده است. در اهمیت اخلاص همین بس که شرط قبولی عمل است و اگر در عملی موجود نباشد، بی‌هدف و بی‌نتیجه خواهد بود. امام صادق^(ع) فرمود: «هرگاه بنده با نیتی راست و درست و با دلی با اخلاص، خداوند تبارک و تعالی را بخواند و به عهد خداوند عزوجل نیز وفا کند، دعایش مستجاب می‌شود؛ اما اگر خداوند عزوجل را بدون نیت و اخلاص بخواند، دعایش اجابت نشود. مگر نه این که خداوند متعال می‌فرماید: «به عهد من وفا کنید، به عهد شما وفا می‌کنم»؟ پس که وفا کند، وفا بیند. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۶: ۳۰) حضرت امام علی^(ع) فرمود: «بر تو باد اخلاص داشتن در دعا؛ زیرا چنین دعایی به اجابت، سزاوارتر است.» (ابی‌الحدید، ۶۵۵: ۲۷۴) از حضرت امام جعفر صادق^(ع) روایت کرده است که فرمود: «در میان بنی اسرائیل مردی بود که در مدت سه سال دعا می‌کرد و خدای عز و جل را می‌خواند که او را پسری روزی کند. پس چون دید که خدای عزوجل دعای او را مستجاب نمی‌گرداند، گفت: ای پروردگار من! آیا من از تو دورم که از من نمی‌شنوی، یا توبه من نزدیکی و مرا اجابت نمی‌فرمایی». حضرت ع فرمود: «پس کسی در خواب به نزد او آمد و گفت که تو در مدت سه سال خدای عز و جل را خواندی، با زبان هرزه و دل از حد در گذرنده که پاکیزه نیست و نیتی که راست و درست نه. پس از هرزگی خود باز ایست و باید دلت از خدای عز و جل، بپرهیزد و نیت نیکو شود». فرمود: «پس آن مرد، همچنین کرد. بعد از آن، خدای عز و جل را

خواند و پسری برایش متولد شد». (کلینی، ۱۳۸۷: ۱۳۱)

۱-۶. خضوع و تأثر درونی

اگر انسان طالب برآمدن دعا باشد، با گردن کج و با چشم گریان با دل محزون به درگاه خداوند برود ناگزیر تأثر درونی پیدا می‌کند، وقتی تأثیر درونی برای انسان به وجود بیاید حجاب‌های میان آدمی و خداوند برداشته شده، باعث بارش رحمت الهی می‌شود. قرآن مؤمنان را این‌گونه وصف می‌کند: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ»؛ (انفال، ۲) مؤمنان فقط کسانی هستند که چون یاد خدا شود، دل‌هایشان ترسان می‌شود، و هنگامی که آیات او بر آنان خوانده شود بر ایمانشان می‌افزاید و بر پروردگارشان توکل می‌کنند.

امام صادق^(ع)، فرمود: «چیزی نیست مگر اینکه پیمان‌ه و وزنی دارد جز گریه که یک قطره‌اش دریا‌هایی از آتش را خاموش کند و چون دیده اشک آلود شود، چهره تیرگی و خواری نبیند و چون اشک روان گردد، خدا آن را بر دوزخ حرام گرداند و راستی اگر در یک امتی، یکی گریان باشد، همه مورد ترحم واقع می‌شوند». (کلینی، ۱۳۶۹: ۵۵). حضرت پیامبر^(ص) می‌فرماید: «اغْتَنِمُوا الدُّعَاءَ عِنْدَ الرَّقَّةِ فَإِنَّهَا رَحْمَةٌ؛ دعا کردن را در هنگام رقت قلب، غنیمت شمارید که رقت قلب، رحمت است». (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۶: ۳۲) حضرت امام جعفر صادق^(ع) فرمود: «به‌درستی که خدای تعالی مستجاب نمی‌فرماید دعایی را که با دل سخت و صاحب قساوت باشد». (کلینی، ۱۳۶۹: ۲۴۴)

۱-۷. اصرار بر دعا

آنچه از کلام ائمه معصومین استفاده می‌شود این است که اگر انسان از درگاه خداوند ناامید نشود و بر دعایش اصرار کند، خداوند دعایش را مستجاب می‌گرداند. حضرت امام باقر^(ع) فرمود: «نه به خدا سوگند هیچ بنده‌ای به درگاه خدا اصرار نرورد، جز اینکه خداوند دعایش را مستجاب کند». (کلینی، ۱۳۶۹: ۳۱۹) امام جعفر صادق^(ع)

روایت کرده است که فرمود: «نه به خدا سوگند که هیچ بنده‌ای بر خدا الحاح نمی‌کند، مگر اینکه دعایش را مستجاب می‌فرماید». (کلینی، ۱۳۸۷: ۳۴۷). نبی اکرم (ص) فرمود: «خدا رحمت کند بنده‌ای را که حاجاتش را از خدا بخواهد و در دعا اصرار ورزد، مستجاب بشود یا نشود» (طبرسی، ۱۳۶۵: ۹) و بعد این آیه را تلاوت فرمود: «خدا را می‌خوانم و امیدوارم در دعایم محروم نمانم». (مریم: ۴۶) امام صادق (ع) فرمود است: «به خدا سوگند، هیچ بنده مؤمنی برای حاجتی به درگاه خداوند پافشاری نمی‌نماید، مگر اینکه خداوند حاجت او را برآورده می‌سازد». (ابن طاووس، ۱۳۸۰: ۹۵) حضرت امام صادق و امام باقر (ع) فرمودند: «به خدا سوگند، هیچ بنده مؤمنی به درگاه خداوند اصرار نمی‌کند، مگر اینکه خداوند دعای او را مستجاب می‌گرداند». (همان)

۸-۱. مدح و ثنا کردن در دعا

حضرت امام صادق (ع) فرمود: «هرگاه خواستید حاجتی از خداوند بخواهید، ابتدا مدح و ثنای پروردگار را به جا آورید؛ زیرا هر کس حاجتی از پادشاهی بخواهد، ابتدا نیکوترین گفتاری را در توان دارد، آماده نموده و بیان می‌کند، پس هرگاه خواستید حاجتی از خدا بخواهید، ابتدا خداوند را ستوده و مدح نموده و به تمام خیر و خوبی ثنای او را بگویید». (ابن طاووس، ۱۳۸۰: ۸۳) در روایت دیگر محمد بن مسلم می‌گوید حضرت امام صادق (ع) فرمود: «در کتاب و دست‌نوشته امام علی (ع) آمده است که مدح و ستایش پیش از مسألت و خواستن حاجت است، پس هرگاه خواستید به درگاه خدا دعا کنید، ابتدا ثنای او را بگویید». وی می‌گوید عرض کردم: چگونه ثنای خدا را بگویم؟ فرمود: می‌گویی «یا من هو أقرب إلی من حبل الوريد. یا من یحول بین المرء و قلبه، یا من هو بالمنظر الأعلى [و بالأفق المبین] یا من لیس کمثله شیء؛ ای خدایی که از رشته رگ گردن به من نزدیک‌تری، ای کسی که میان انسان و قلبش حائل می‌گردد و از او به او نزدیک‌تری، ای کسی که در تماشگاه و منظر بلند [و در افق و کرانه آشکار] قرار داری. ای خدایی که هیچ چیز همانند تو نیست...» (ابن طاووس، ۱۳۸۰: همان)

۹-۱. حضور قلب

در حالت دعا آدمی باید فکرش حاضر باشد و هنگام دعا قلب داعی به خالق هستی توجه کند؛ یعنی داعی در هنگام دعا نباید فکرش به امور دیگری معطوف شود و در نتیجه قلب او نیز در جای دیگر باشد، بلکه تمامی فکر و قوای فکری او و نیز تمامی دل و قوای آن در محضر پروردگار و آنچه به خدا می‌گوید، حاضر و هشیار باشد. حضور قلب و متوجه شدن به دعا و توسل تام به خداوند، در دعا کردن بسیار سفارش شده است. چنانکه حضرت امام جعفر صادق^(ع) فرمود: «خدا مستجاب نمی‌سازد دعایی را که از دل غافل و فراموش‌کار، سرزند. پس هرگاه دعا کنی، دل خود را متوجه دعا ساز و بعد از آن، یقین کن که مستجاب می‌شود و از آن حضرت، روایت کرده که حضرت امیرالمؤمنین^(ع) فرمود که: خدای تعالی، قبول نمی‌کند دعای دلی را که بازی کند و فرمود هرگاه برای میت دعا کنید، باید دل شما از آن غافل نباشد، بلکه سعی کنید در آن که دعا برای او از روی توجه تام کنید». (گلستانه، ۱۳۸۷: ۲۸۷)

حضرت پیامبر خدا^(ص) فرمود: «بدانید که خداوند، دعایی را که از دلی غافل و بی‌خبر باشد، نمی‌پذیرد». (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۶: ۱۲) حضرت امام صادق^(ع): «خداوند دعایی را که از پشت قلب با قساوت برخیزد، مستجاب نمی‌کند» (همان: ۳۲) او در جای دیگر می‌فرماید: «هر زمان بدنت به لرزه درآمد و چشمانت گریان شد و دلت تپیدن گرفت، آن لحظه را برای دعا کردن غنیمت شمار که به خواسته‌ات عنایت شده است». (همان) حضرت امام علی^(ع) فرمودند: «خداوند دعای دل غافل را نمی‌پذیرد». (همان)

سکونی از حضرت امام صادق^(ع) روایت می‌کند که حضرت رسول خدا^(ص) فرمودند: «زمانی برای امت من خواهد رسید که نیت‌های آنان پلید خواهد شد، آن‌ها ظواهر خودشان را نیکو جلوه می‌دهند تا به مال و منال دنیا برسند. آن جماعت طماع و دنیاپرست به طرف خداوند توجه نمی‌کنند و از او چیزی نمی‌خواهند، آن‌ها هر کاری که می‌کنند از روی ریا است و هرگز ترس از خدا ندارند، خداوند آن‌ها را گرفتار مصیبت می‌کند و آن‌ها مانند غریق هر چه دعا می‌کنند، مستجاب

نمی‌گردد». (طبرسی، ۱۳۷۴: ۴۷۷) همچنین حضرت امام جعفر صادق^(ع) فرمود:
 «به درستی که خداوند مستجاب نمی‌کند دعایی را که با دل غافل و فراموش کار باشد.
 پس چون دعا کنی، به دل خویش رو به خدا آور، پس یقین کن به اجابت دعا».
 (کلینی، ۱۳۸۷: ۳۱۳)

با عنایت به این روایات، دانسته می‌شود که حضور قلب در دعا بسیار مهم است؛
 زیرا هرگاه عملی را که انسان می‌خواهد انجام دهد، معرفت و آگاهی نسبت به آن
 داشته باشد، نتیجه وجود دارد. نباید کارهای ما به خصوص در بحث تعبّدیات از روی
 غفلت و ناآگاهی صورت بگیرد، چراکه در صورت نتیجه نگرفتن کسی را به جز خود
 نباید ملامت کرد. پس یکی از شرایط و مقدمات اصلی اجابت دعا حضور قلب در
 دعا است که باید همیشه بدان توجه داشته باشیم تا ان شاء الله تمامی دعا‌های ما به
 اجابت برسد.

۱۰-۱. دعا با اسماء الله حسنی

از دیگر شرایط استجاب دعا، یاد کردن خداوند به اسماء حسنائش است. انسان باید
 در مقابل مخاطب از الفاظ استفاده کند که مناسب آن است. کسی را تمام سنگینی
 بر دوش او بار شده و مسائل زندگی بر او سخت شده و امراض گوناگون برای او
 پیش آمده، وقتی بخواهد به درگاه مولایش دعا کند، باید او را با الفاظ زیبا و صفات
 حمیده به درگاه خداوند ناله بزند. از آیات قرآن مجید چنین به دست می‌آید که برای
 خداوند اسماء حسنائی است، به آن اسماء خداوند را بخوانید. قرآن کریم می‌فرماید:
 «وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذُرُوا الدِّينَ يَلْحُدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ»؛ (اعراف: ۱۸۰) و نیکوترین نام‌ها [به لحاظ معانی] ویژه خدا است، پس
 او را با آن نام‌ها بخوانید و آنان که در نام‌های خدا به انحراف می‌گیرند [و او را با
 نام‌هایی که نشان دهنده کاستی و نقص است، می‌خوانند] رها کنید؛ آنان به زودی به
 همان اعمالی که همواره انجام می‌دادند، جزا داده می‌شوند.

۲. شرایط عملی دعا

در این بخش شرایط عملی دعا از منظر آیات و روایات بررسی شده است.

۱-۲. دعا در غیاب دیگران

یکی از شرایط استجابت دعا، در غیاب برادر مسلمان دعا کردن است. این دعا کردن سبب می‌شود که انسان را از خودخواهی و تکبر نجات بدهد. لذا از آیات و روایات ائمه اطهار استفاده می‌شود هر که در غیاب برادر مسلمان دعا کند، دعایش مستجاب است. قرآن کریم می‌فرماید: (وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ)؛ (بقره: ۲۰۱) و گروهی از آنان می‌گویند پروردگارا! به ما در دنیا نیکی و در آخرت هم نیکی عطا کن و ما را از عذاب آتش نگاه‌دار). امام موسی کاظم (ع) می‌فرماید: «أَوْشَكَ دَعْوَةً وَأَسْرَعَ إِجَابَةً دُعَاءَ الْمَرْءِ لِإِخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ؛ دعایی که بیشتر امید اجابت آن می‌رود و زودتر به اجابت می‌رسد، دعا برای برادر دینی در غیاب او است». (کلینی، ۱۳۶۹: ۵۲) حضرت پیامبر (ص) فرمود: «لَيْسَ شَيْءٌ أَسْرَعَ إِجَابَةً مِنْ دَعْوَةِ غَائِبٍ لِغَائِبٍ؛ هیچ دعایی زودتر از دعایی که انسان در غیاب کسی می‌کند، مستجاب نمی‌شود». (مجلسی، ۱۳۶۴: ۳۴۷)

محمد بن حماد حارثی از حضرت امام صادق (ع) و آن حضرت از پدر بزرگوارش روایت کرده است که رسول خدا (ص) فرمود: «هیچ بنده‌ای برای مؤمنان - چه زن و چه مرد - دعا نمی‌کند، مگر آنکه خداوند همان دعا را به تعداد تمام مؤمنانی که آفریده یا خواهد آفرید در حق او مستجاب می‌کند و به‌راستی که آن بنده به عذاب آتش محکوم می‌شود و چون (خواهند) او را به‌سوی دوزخ کشند، مؤمنان - مرد و زن - عرضه می‌دارند که ای پروردگارا! این بود که (در دنیا) برای ما دعا می‌کرد، شفاعت ما را درباره او بپذیر. خداوند شفاعت آنان را در مورد او می‌پذیرد و از آتش رهایی می‌یابد (ابن بابویه، ۱۳۸۲: ۴۲۱)

در این باره رسول خدا (ص) فرمود: «دعای انسان، پشت سر برادر مؤمن خود، درباره او مستجاب می‌گردد (راوندی، ۱۳۷۶: ۱۷۳). حضرت امام صادق (ع) شنیدم فرمود است: «هر کس در غیاب برادر مؤمن خویش برای او دعا کند، از کناره‌های آسمان

ندا می‌شود: ای فلانی! برای توست مانند آنچه برای برادرت درخواست نمودی و برای توست صد هزار برابر آن» لذا دوست نداشتم صد هزار برابر ضمانت شده را به خاطر یکی که نمی‌دانم آیا مستجاب می‌شود یا خیر، ترک کنم». (ابن طاووس، ۱۳۸۰: ۹۳) امام صادق^(ع) فرمود: «هر که دعای بر چهل مؤمن را بر خود مقدم دارد، دعای خودش مستجاب شود». (ابن بابویه، ۱۳۷۶: ۴۵۷)

۲-۲. همراهی بودن دعا و عمل

از دیگر شرایط استجاب دعا، همراه بودن آن با عمل است. اگر انسان بدون سعی و تلاش در کار خود باشد و هیچ تلاشی انجام ندهد و فقط به درگاه خداوند دعا کند، در این صورت هیچ دعایی پذیرفته نیست. امام رضا^(ع) فرمود: شش چیز بدون شش چیز مسخره است:

۱. کسی که با زبانش آمرزش بطلبد، ولی از گناهانش پشیمان نباشد، در حقیقت خودش را مسخره کرده است؛
۲. کسی که از خدا توفیق بخواهد، ولی تلاش نکند، در حقیقت خود را مسخره کرده است؛
۳. کسی که جویای دوراندیشی باشد، ولی احتیاط نکند، در حقیقت خودش را مسخره کرده است؛
۴. کسی که از خدا بهشت بخواهد، ولی سختی‌های دین‌داری را تحمل نکند، در حقیقت خودش را مسخره کرده است؛
۵. کسی که از آتش به خدا پناه برد، ولی شهوات را فرونگذارد، در حقیقت خودش را مسخره کرده است؛
۶. کسی که یاد خدا کند، ولی به سوی لقای او نشتابد، در حقیقت خودش را مسخره کرده است. (مجلسی، ۱۳۶۴: ۳۵۶)

۲-۳. کسب روزی حلال

یکی دیگر از شرایط استجاب دعا آن است که دعاکننده باید رزق خود را از راه حلال، طیب و طاهر به دست آورده باشد. انسانی که گوشت و پوست و استخوانش از ارتزاق حرام رشد کرده باشد، دعایش نامستجاب است. از همین رو رسول اکرم^(ص) می‌فرماید: «درآمدت را پاک کن تا دعایت مستجاب شود». (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۶: ۳۱) توبه، دوری از گناه، ادای واجبات و مراقبت بر آن‌ها از شرایط استجاب

دعاست. قرآن می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ»؛ (بقره: ۱۷۲) ای اهل ایمان! از انواع میوه‌ها و خوردنی‌های پاکیزه‌ای که روزی شما کرده‌ایم، بخورید و خدا را سپاس‌گزارید، اگر فقط او را می‌پرستید. در آیه دیگر می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحاً إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ»؛ (مؤمنون: ۵۱) ای پیامبران! از خوردنی‌های پاکیزه بخورید و کار شایسته انجام دهید. مسلماً من به آنچه انجام می‌دهید، دانایم.

حضرت پیامبر خدا^(ص) فرمود: «بنده دستش را برای دعا به درگاه خدا بالا می‌برد، درحالی‌که خوراکش حرام است، چگونه دعایش مستجاب شود؟» (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۶: ۳۰) باز آن حضرت در پاسخ به کسی که عرض کرد: دوست دارم دعایم پذیرفته شود. فرمود: «خوراکت را پاک گردان و حرام وارد شکمت مکن». (همان: ۳۱). باز حضرت پیامبر خدا^(ص) فرمود: «درآمدت را پاک کن تا دعایت مستجاب شود؛ زیرا هرگاه آدمی لقمه حرام به دهان خود ببرد، تا چهل روز دعای او پذیرفته نمی‌شود». (همان) حضرت امام صادق^(ع) فرمود: «إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَسْتَجَابَ لَهُ فَلَيطِيبِ كَسْبَهُ وَلِيُخْرِجِ مِنْ مَظَالِمِ النَّاسِ، وَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْفَعُ إِلَيْهِ دُعَاءَ عَبْدٍ وَفِي بَطْنِهِ حَرَامٌ أَوْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ؛ هر یک از شما که می‌خواهد دعایش مستجاب شود درآمد خود را پاک کند و حق مردم را بپردازد. دعای هیچ بنده‌ای که مال حرام در شکمش باشد یا مظلمه کسی در گردنش باشد، به درگاه خدا بالا نمی‌رود». (همان) حضرت پیامبر اکرم^(ص) فرمود: «باید که دعاکننده طعام خود را از حرام و از مشتبّه به حرام پاک سازد اگر می‌خواهد دعایش مستجاب گردد». (ابن طاووس، ۱۳۷۹: ۵۴۷)

بنابراین طبق روایاتی که بیان شد، چنین برداشت می‌شود که عمل صالح و لقمه حلال در استجاب دعا به درگاه الهی مؤثر است و کسی که از حرام گوشتی به بدنش بروناند و یا حق کسی بر گردنش باشد و از خدای متعال درخواستی نماید، جوابی نخواهد شنید.

۲-۴. انگشتر فیروزه در حال نماز

از جمله شرایط استجاب دعا آن است که دعاکننده انگشتری در دست داشته باشد که نگین آن فیروزه باشد؛ زیرا از حضرت امام جعفر صادق^(ع) منقول است که فرمودند: «پیغمبر خدا^(ص) فرمود خدای تعالی فرموده من حیا می‌کنم از بنده‌ای که دست خود را بلند کند و حال آنکه در دست او انگشتری باشد که نگین آن فیروزه است. پس آن دست را ناامید برگرداند». (ابن طاووس، ۱۳۷۹: ۵۴۷)

۲-۵. اجتماع در دعا

دیگر از شرایط استجاب دعا اجتماع کردن در دعا است. اگر انسان کاری را دسته‌جمعی انجام بدهد، زود به هدف خود می‌رسد و دعا کردن دسته‌جمعی از این‌که به سرعت انسان به هدف برسد، بعید نیست؛ چون در اجتماع ناله‌ها و صداها و گریه‌ها وجود دارد که خداوند از صدا و ناله‌ها خوشش می‌آید و این خودش یک نوع اتفاق میان دعاکننده‌ها است که اختلاف را از بین می‌برد. چه بسا در این اجتماع دل‌های پاک وجود داشته باشد و ناله‌های با اخلاص وجود داشته باشد که خداوند به خاطر آن ناله‌ها، دعای همه را به درگاهش مستجاب کند. چنانکه حضرت امام جعفر صادق^(ع) فرموده است: «هیچ گروهی نیست که چهل نفر باشد و جمع شوند و خدای عز و جل را در امری بخوانند، مگر آنکه دعای ایشان مستجاب گردد. پس اگر چهل نفر نباشند، چهار کس نباشند که ده مرتبه خدای بزرگ را بخوانند، مگر آنکه خدای تعالی دعای ایشان را مستجاب گرداند. پس اگر چهار کس نباشند، یک کس که چهل مرتبه خدا را بخواند، البته خداوند عزیز جبار دعایش را مستجاب گرداند». (کلینی، ۱۳۸۷: ۳۴۷)

۲-۶. دعا کردن بیمار

از جمله دعاهای که به درگاه خداوند پذیرفته می‌شود دعای بیمار است برای کسی که به عیادتش می‌رود؛ چون دل بیمار خیلی نازک است. اگر کسی به عیادت مریض برود برای خوشنودی خداوند متعال، خداوند دعای بیمار را در حق او مستجاب می‌کند. از

حضرت امام جعفر صادق^(ع) نقل شده که فرمود: «دعای سه کس مستجاب است؛ کسی که به حج می‌رود. پس بنگرید که چگونه او را جانشینی می‌کنید و متوجه باشید که به احوال بازماندگانش برسید و کسی که به جنگ و جهاد می‌رود در راه خدا. پس بنگرید که چگونه او را جانشینی می‌کنید و بیمار. پس متعرض او شوید و او را به خشم میاورید و دل‌تنگ مسازید». (کلینی، ۱۳۸۷: ۳۸۹)

۲-۷. اطعام کردن در ماه رمضان

یکی از موارد که دعای انسان به اجابت می‌رسد اطعام کردن در ماه رمضان است. کسی که برای اطاعت از خداوند روزه گرفته است، در حالی که می‌توانست نافرمانی کند و روزه نگیرد، خداوند به این جهت دعای کسی که او را اطعام می‌کند، مستجاب می‌کند. ابوبصیر از حضرت امام صادق^(ع) روایت کرده است که فرمود: «کسی که در یکی از شب‌های ماه مبارک رمضان مؤمنی را اطعام کند، خداوند برای این عمل او پاداش آزاد کردن سی بنده مؤمن را در نامه اعمال او ثبت می‌کند و به خاطر این عملش در نزد خداوند یک دعای مستجاب خواهد داشت». (ابن بابویه، ۱۳۸۲: ۳۵۱) حضرت امام صادق^(ع) فرمود: «هر مؤمنی در شبی از ماه رمضان مؤمن دیگر را سیر کند، خداوند برای او پاداشی مانند پاداش کسی که سی بنده مؤمن را آزاد کرده است خواهد نوشت و نزد خداوند بزرگ یک دعای مستجاب خواهد داشت». (همان، ۱۳۸۲: ۲۶۱)

۲-۸. دعای صائم (روزه‌دار)

از جمله موارد که دعا به درگاه مولایش مستجاب می‌شود، دعای انسان روزه‌دار است؛ زیرا شخص روزه دار نزد خداوند منان خیلی جایگاه رفیع را دارد. آنچه از روایات فهمیده می‌شود، خواب او عبادت است و سکوتش تسبیح کردن به حساب می‌رود و عملش به درگاه خداوند قبول و دعایش مستجاب است. حضرت امام صادق^(ع) فرمود: «خواب شخص روزه‌دار عبادت و خاموشی اش تسبیح است و عملش مقبول درگاه خداوند و دعایش مستجاب است». (ابن بابویه، ۱۳۶۷: ۳۹۱) همچنین حضرت امام

صادق^(ع) فرمود: «دعای روزه‌دار به هنگام افطار مستجاب می‌شود». (همان: ۴۳۵)

۹-۲. توسل به ائمه معصومین^(ع)

یکی دیگر از شرایط استجاب دعا توسل به اهل بیت است. اهل بیت^(ع) کسانی هستند که در پیشگاه خداوند آبرو داشته و دعای آن‌ها مورد قبول قرار می‌گیرد. انسان در هر کاری چه مادی و چه معنوی، نیاز دارد که به وسایل آن کار متوسل شود. مثلاً انسان در بسیاری از کارهای روزمره خود از دوست و رفیق و خانواده کمک می‌گیرد. چنان که انسان در مادیات از کمک خواستن بی‌نیاز نیست، در کارهای معنوی هم بی‌نیاز نیست. مستقیماً نمی‌شود از خداوند طلب حاجت کرد به خاطر آنکه با این قلب‌ها و اعمال ناپاک و زبان‌های که همه‌روزه گناه می‌کند، چگونه خداوند دعا را مستجاب کند. بنابراین باید به کسانی متوسل شویم که نزد خداوند آبرو و عزت دارند و از طریق آن‌ها حاجات خود را از خداوند متعال بخواهیم. چنانکه قرآن کریم در این مورد می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»؛ (مائده: ۳۵) ای اهل ایمان! از خدا پروا کنید و دست‌آویز و وسیله‌ای [از ایمان، عمل صالح و آبروی مقربان درگاهش] برای تقرب به سوی او بجویید و در راه او جهاد کنید تا رستگار شوید.

نتیجه‌گیری

بر اساس سؤال اصلی که متناظر به تحقیق است و پرسش از مسئله کلیدی و در واقع، دورنمایی از زاویه پنهان مسئله ترسیم می‌کند و به تعبیری دقیق‌تر، شرط امکان تحقق دعا را زیر ذره‌بین قرار داده و از آنجا پرسش مطرح گردیده بود که شرایط استجاب دعا چیست؟ بدین جهت، به‌طور کلی، شرایط استجاب دعا که در این پژوهش با تکیه بر آیات و روایات به شکل تفصیل در بدنه و متن اصلی متبلور گشته است؛ عبارت‌اند از: شناخت خداوند متعال، انقطاع از غیر خداوند متعال، عمل به مقتضی شناخت، یقین داشتن استجاب دعا، اخلاص در دعا، دعا در غیاب دیگران، خضوع و تأثیر درونی در دعا، همراهی دعا و عمل، کسب حلال، اصرار بر دعا، انگشتر

فیروزه داشتن در دعا، اجتماع در دعا، دعا کردن بیمار، اطعام کردن روزه‌دار، حضور قلب، دعای صائم، دعا به اسماء الحسنی، اطعام کردن شخص روزه‌دار، توسل به ائمه معصومین_علیهم اسلام_ مدح و ثنا کردن در دعا است. اگرچه نیایش در هر شرایطی دارای نتیجه‌ای است؛ ولی اگر خواسته باشیم در حد کمال، دارای نتایج مورد نظر باشد، باید علاوه بر در نظر داشتن شرایط آن، به موانع و اموری که ممکن است دعا را از اثربخشی حقیقی دور کند توجه کافی داشته و در رفع آن‌ها کوشش کنیم.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۶۷)، من لایحضره الفقیه، (ترجمه: علی اکبر و غفاری، محمدجواد و بلاغی)، چاپ اول، تهران: بی‌نا.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۷۶) الامالی للصدوق، (ترجمه: کمره ای محمدباقر)، چاپ ششم، تهران: نشر کتابچی.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۲)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، (ترجمه: انصاری محلاتی، محمدرضا)، چاپ اول، قم: نسیم کوثر.
۴. ابن طاووس، علی بن موسی، (۱۳۷۹)، ادب حضور (ترجمه فلاح السائل) (بی‌نا) قم: چاپ اول.
۵. راوندی کاشانی، فضل الله بن علی، (۱۳۷۶)، النوادر للراوندی، (ترجمه: صادقی اردستانی، احمد)، تهران: بنیاد فرهنگ اسلامی کوشانپور.
۶. شجاعی، سید مهدی، (۱۳۶۶)، دست دعا چشم امید، جلد اول، چاپ دوم، تهران: محراب قلم.
۷. طبرسی، حسن بن فضل، (۱۳۶۵)، مکارم الأخلاق، (ترجمه: میرباقری، ابراهیم)، چاپ دوم. تهران: نشر فراهانی.
۸. طبرسی، حسن بن فضل، (۱۳۷۴)، مشکاة الأنوار، (ترجمه: عطاردی قوچانی، عزیز الله)، چاپ اول، نشر عطارد.
۹. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۹)، اصول الکافی، (ترجمه: مصطفوی، سید جواد)، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۸۷)، تحفه الاولیاء، (ترجمه: اردکانی، محمدعلی)، چاپ اول، قم: دارالحديث.

۱۰۶

بهار و تابستان ۱۴۰۳

شماره اول

سال اول

دوفصلنامه یافته‌های کلام اسلامی

۱۱. گلستانه، سید علاءالدین محمد، (۱۳۸۷)، منهج الیقین، (شرح نامه حضرت امام صادق^(ع) به شیعیان)، چاپ اول، نشر دارالحدیث.
۱۲. المتقی الیهندی، بن حسام الدین، (بی تا)، کنز الاعمال فی سنن اقوال و الافعال، چاپ اول، (بی جا) انتشارت موسسه الرساله.
۱۳. مجلسی، محمدباقر، (۱۳۶۴) بحار الأنوار، (ترجمه: موسوی)، چاپ اول، تهران: کتابخانه مسجد ولی عصر.
۱۴. محمدی ری شهری، محمد و حمیدرضا شیخی، (۱۳۸۶)، میزان الحکمه، چاپ نهم، قم: موسسه فرهنگی دارالحدیث.
۱۵. مطهری، مرتضی (۱۳۸۶) آزادی معنوی، چاپ ۳۶، تهران: صدرا.

